

YTTRANDE

Datum
2026-01-19

Dnr
R 158-2025

1 (9)

Justitieombudsmannen
Thomas Norling

Regeringskansliet
Socialdepartementet

Yttrande över utkastet till lagrådsremiss För barns rättigheter och trygghet - En ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga

(S2025/02039)

Riksdagens ombudsmän (JO) har beretts tillfälle att yttra sig över det rubricerade utkastet till lagrådsremiss.

Inledande synpunkter

I utkastet föreslås att den nuvarande lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, ersätts av en ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga samt en ny lag om särskilda befogenheter för den statliga barn- och ungdomsvården. Inledningsvis vill jag framhålla att jag ser positivt på att bestämmelserna delas upp i två lagar och även i övrigt arbetas om. Det bidrar till en mer överskådlig lagstiftning med en tydligare struktur. Vidare är det positivt att de nya lagarna på ett tydligare sätt lyfter fram barnrättsperspektivet genom att samla bestämmelser om barns och ungas rättigheter i ett eget kapitel i respektive lag.

Med det sagt vill jag dock framhålla följande. Det remitterade utkastet är omfattande och berör centrala delar i lagstiftningen om tvångsvård av barn och unga. Remisstiden har varit sju veckor, innefattande jul- och nyårshelgerna. Mot denna bakgrund har det inte varit möjligt att fördjupa granskningen på det sätt som hade varit önskvärt. Jag kommer därför lämna ett mer begränsat yttrande över förslagen.

Beträffande flera bestämmelser har jag kunnat konstatera att det anges i utkastet att de förs över till de nya lagarna med ett förtydligande, trots att vissa skrivningar som finns i utkastet, enligt min bedömning, talar för en delvis ändrad betydelse i sak. Det gör det svårt att utan vidare överblicka vilka ändringar som faktiskt föreslås i utkastet.

I det följande lämnar jag synpunkter på några av de föreslagna ändringarna. Jag vill dock understryka att det inte innebär att jag godtar alla de förslag som jag inte yttrar mig över. Innan jag går närmare in på mina synpunkter, vill jag dock vara tydlig med att jag tillstyrker vissa förslag. Det gäller förslaget om att tvångsvård av

barn och unga som huvudregel ska inledas utanför det egna hemmet, att det förtydligas att information om beslut och hur beslut överklagas ska lämnas till barnet eller den unge samt att det i den nya lagen om särskilda befogenheter ska införas en bestämmelse som upplyser om vilka särskilda befogenheter som endast får beslutas på särskilda ungdomshem med förhöjd säkerhetsnivå.

Jag yttrar mig först över den nya lagen om omhändertagande för vård av barn och unga, därefter om frågor om offentligt biträde som berör båda lagarna och sist om den nya lagen om särskilda befogenheter för den statliga barn- och ungdomsvården.

Ändringar gällande nuvarande grunder för vård

I utkastet föreslås ett antal ändringar avseende nu gällande grunder för vård. Jag väljer att yttra mig över två av de ändringar som föreslås.

Nuvarande bestämmelse om vilka förhållanden i hemmet som kan utgöra grund för omhändertagande för vård ska kompletteras bl.a. i syfte att tydliggöra att tvångsvård kan komma i fråga för barn och unga som växer upp i hem med nära koppling till allvarlig kriminalitet. Förtydligandet föreslås framgå genom att uttrycket *brister i omsorgen* kompletteras med *om barnets grundläggande behov*.

Enligt min uppfattning är det inte tydligt vilka situationer som bestämmelsen avser att omfatta. Utkastets överväganden är relativt korta och innehåller få exempel. Det står inte klart för mig vilken typ av brottslighet som avses och vidare inte vilket samband som krävs mellan den brottsliga verksamheten och bristerna i omsorgen. Hur ett rekvisit ska förstås och tillämpas är en central del för lagstiftaren att uttala sig om. Eftersom det är fråga om tvångsvård är det särskilt angeläget att lagstiftaren är tydlig med vilka situationer som avses. Det är avgörande för den bedömning som domstolarna ska göra vid prövningen av en ansökan om vård, men har därtill betydelse inte minst för att barnets vårdnadshavare ska förstå vilka brister som utgör grunden för omhändertagandet. Övervägandena behöver enligt min mening utvecklas och preciseras i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

I utkastet föreslås att den nuvarande bestämmelsen om vilka egna beteenden som kan utgöra grund för ett omhändertagande för vård ska kompletteras i syfte att inrymma fler beteenden, t.ex. vissa psykiatriska tillstånd och självskadebeteenden. Detta föreslås ske genom att uttrycket *något annat socialt nedbrytande beteende* kompletteras så att orden *eller destruktivt* läggs till före ordet *beteende*.

Jag vill understryka att det redan i utkastet konstateras att det i många fall kommer att vara svårt att avgöra om ett beteende avviker från samhällets grundläggande normer eller snarare består i en oförmåga att skydda sig själv (se s. 161). Vad jag redogjort för ovan om vikten av att lagstiftaren är tydlig med hur ett rekvisit ska förstås och tillämpas gör sig förstås lika starkt gällande beträffande denna bestämmelse.

Vidare finns det anledning att fundera över vilka barn och unga som kan komma att omfattas av bestämmelsen. JO har tidigare yttrat sig över ett förslag som syftade till samma typ av utvidgning och uttryckte då en oro över att LVU skulle tillgripas utan att andra vårdinsatser utretts eller prövats i tillräcklig utsträckning (se JO:s yttrande, dnr R 107-2015, över betänkandet Barns och ungas rätt vid tvångsvård, SOU 2015:71).

I utkastet bemöts de farhågor som JO tidigare uttryckt i detta avseende bara genom att det konstateras att den nya lagen är tydligare när det gäller hur prövningen ska göras med hänsyn till bl.a. dess struktur, och att det därmed inte bör finnas någon risk att andra mindre ingripande insatser inte utreds (s. 163). Jag delar utkastets bedömning att det är angeläget att barn och unga i denna grupp får hjälp och inte faller utanför samhällets skyddsnät. Samtidigt är det lika angeläget att de får vård i den form som är bäst lämpad för deras behov. Jag har svårt att se att de farhågor som JO tidigare gett uttryck för har tagits om hand genom den nya lagen eftersom prövningen i sak i allt väsentligt är densamma.

En ny grund för vård

I utkastet föreslås att ett barn i vissa fall ska kunna omhändertas för vård på grund av sin anknytning till det familjehem där han eller hon är placerad.

Jag har ingen invändning i sak mot att lagstiftningen möjliggör att ett barn i vissa fall kan få stanna kvar i ett familjehem trots att de ursprungliga förutsättningarna för vård inte längre föreligger. Samtidigt ställer jag mig frågande till om den konstruktion som föreslås i utkastet är tillräckligt väl analyserad.

Vid ett omhändertagande för vård krävs i dag enligt LVU att det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv (1 § andra stycket LVU). I det remitterade utkastet föreslås att denna bestämmelse förs över till den nya lagen oförändrad i sak. Där anges samtidigt (s. 179) att det, ”på motsvarande sätt”, bör saknas samtycke till ett omhändertagande för vård på grund av anknytning för att ett sådant omhändertagande ska kunna beslutas.

Det är dock otydligt i utkastet vad konsekvensen blir om ett samtycke till en sådan placering i familjehemmet trots allt lämnas. Jag utesluter inte att en sådan situation kan uppstå. Här vill jag peka på att samtycket i så fall avser en helt annan fråga än den som var aktuell att bedöma när förutsättningarna för tvångsvård prövades. Samtycket synes då avse den fortsatta placeringen i familjehemmet. Enligt min mening bör det därför tydliggöras i utkastet vilken betydelse det har för frågan om fortsatt placering att ett samtycke har lämnats och hur socialnämnden ska hantera barnets behov av att bo kvar i familjehemmet.

Jag ställer jag mig också frågande till om den föreslagna regleringen verkligen hör hemma i en lag som avser förutsättningar för att omhänderta barn och unga för

vård när det inte finns någon grund för vård utan enbart skäl för en fortsatt placering.

Vidare anser jag att det finns vissa frågetecken kring hur begreppet anknytning ska förstås. Det är troligt att de flesta barns och ungas anknytning till ett familjehem som de har bott i under en längre period kommer att öka med tiden. Det kan därför förutsättas att även skälen för att låta omhändertagandet upphöra minskar ju längre tid som går. I utkastet anges emellertid att återföreningsprincipen fortsatt ska gälla. Enligt min mening är det synsättet svårt att förena med hur den föreslagna bestämmelsen är tänkt att tillämpas.

Å andra sidan kan plötsliga eller oförutsedda händelser innebära att barnets anknytning till familjehemmet avtar på ett för placeringen avgörande sätt. I utkastet är det emellertid inte tydligt hur en sådan situation ska hanteras och om det ska påverka socialnämndens regelbundna överväganden om omhändertagandet fortfarande behövs. Det saknas även en analys av hur socialnämnden bör agera när det är påtagligt att anknytningen till familjehemmet har börjat att förlora sin betydelse samtidigt som placeringen har pågått under en så lång tid att det kan sättas i fråga om det finns tillräckliga förutsättningar för en återförening med de biologiska föräldrarna. Mot bakgrund av att tvångsvården i många fall kommer att kunna pågå under en lång tid finns det enligt min mening anledning att analysera dessa aspekter ytterligare. I utkastet ges även uttryck för att en överflyttning av vårdnaden fortsatt bedöms skapa bäst förutsättningar för kontinuitet och trygghet för barnet. Även om socialnämnden kommer att ha samma skyldighet att överväga en vårdnadsöverflytt ser jag en risk för att antalet överflyttningar kommer att minska när ett barn i stället kommer att kunna omhändertas för vård på grund av anknytning till dess att barnet blir myndigt.

Vad gäller begreppet anknytning anges vidare att bl.a. familjehemsföräldrarnas *inställning* till och *förmåga* att fortsatt vara familjehem ska beaktas. En sådan bedömning ska enligt utkastet göras framåtsyftande och avse familjehemmets vilja och förmåga att fortsätta vara familjehem. I min tillsyn har jag observerat att det redan i dag finns svårigheter för nämnderna att bedöma lämpligheten av familjehem inför ett beslut om en placering, och att utvärdera hemmen under tiden som placeringen pågår. I utkastet redovisas inte närmare hur den bedömning som nu avses ska göras och vilka kriterier som socialnämnderna ska lägga till grund för sin prövning. Det medför att jag har svårt att se hur socialnämnderna ska kunna göra bedömningarna på ett enhetligt sätt.

Även om frågan har varit föremål för utredning och analys under lång tid, anser jag alltså att närmare överväganden om bestämmelsernas utformning behövs. Oaktat vad jag nu sagt, vill jag framhålla följande angående det förslag om anknytningsfallen som lämnats i utkastet.

Jag ser positivt på att omhändertagande för vård på grund av anknytning ska kunna beslutas av förvaltningsrätten utan ansökan av socialnämnden när ett överklagat beslut om upphörande av omhändertagande för vård prövas.

Det är dock missvisande att bestämmelsen i 3 kap. 1 § i den nya lagen benämns *Generella förutsättningar för omhändertagande för vård* när den, som jag uppfattar det, inte är tillämplig på omhändertagande för vård enligt 3 kap. 5 § i samma lag. Ett förtydligande är önskvärt i den delen.

Av utkastet framgår att om förvaltningsrätten medger socialnämndens ansökan om omhändertagande för vård på grund av anknytning, så leder det till att det omhändertagande som skett på grund av förhållanden i hemmet upphör. I utkastet anges att någon särskild bestämmelse som tydliggör detta inte bedöms vara nödvändig. Eftersom det är fråga om tvångsvård anser jag att det inte får råda någon tvekan om vad som gäller. Det saknas övertygande skäl för att inte låta den saken framgå uttryckligen av lagtexten.

Tidsfristen för att ansöka om vård efter ett omedelbart omhändertagande

Enligt nuvarande reglering ska socialnämnden, efter att förvaltningsrätten fastställt ett beslut om omedelbart omhändertagande, inom fyra veckor från den dag då omhändertagandet verkställdes, ansöka hos förvaltningsrätten om att barnet eller den unge ska omhändertas för vård eller vara fortsatt omhändertagen för tillfällig vård. Det föreslås att bestämmelsen förs över till de nya lagen oförändrad i sak men med ett förtydligande om från vilken tidpunkt fristen ska räknas.

Jag har inga synpunkter på den justering som föreslås men vill peka på det som anges på s. 220 i utkastet (sista stycket under avsnitt 10.4.3). Där anges att socialnämnden ska göra den aktuella ansökan senast inom fyra veckor från den dag då vården påbörjades, *dvs. den dag då barnet eller den unge har kommit till den placering där vården ska inledas*. Formuleringen ger intryck av att barnet måste ha anlänt till den placering där vården ska inledas för att tidsfristen ska börja löpa. Detta skulle innebära en förändring i sak jämfört med dagens reglering. Utifrån hur bestämmelsen i 6 kap. 3 § i den nya lagen är formulerad, samt vad som redovisas i författningskommentaren på s. 540 i utkastet, uppfattar jag dock inte att det är avsikten. Skrivningen bör justeras för att undvika missförstånd.

Begränsningar av rätten att begära vårdens upphörande

I utkastet föreslås att möjligheten för vårdnadshavare att begära vårdens upphörande ska begränsas och att socialnämnden i vissa situationer ska få fatta beslut om att avvisa en sådan begäran. Vidare föreslås att ett sådant beslut inte ska kunna överklagas.

JO har tidigare yttrat sig över förslag gällande begränsning av möjligheten att begära hemtagning som i allt väsentligt överensstämmer med det nu aktuella förslaget (se JO:s yttrande, dnr R 107-2015, över betänkandet Barns och ungas rätt

vid tvångsvård, SOU 2015:71, och JO:s yttrande, dnr R 13-2022, över promemorian Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU). Som framgår där fanns ett antal frågetecken som gällde hur då föreslagna bestämmelser skulle tillämpas. Enligt min uppfattning kvarstår dessa frågetecken även med den nu föreslagna lydelsen. Det gör det särskilt angeläget att besluten kan prövas i domstol.

Som skäl för att besluten i fråga inte ska få överklagas framhålls i utkastet barnets trygghet och stabilitet i vården. Som framgår av ovan nämnda yttrande ifrågasätter jag inte att upprepade hemtagningsutredningar riskerar att påverka ett barn negativt. Jag kan dock inte se att dessa skäl gör sig lika starkt gällande när det gäller möjligheten att överklaga ett beslut om avvisning. Det finns en risk att landets socialnämnder kommer att tolka bestämmelsen på vitt skilda sätt. En möjlighet till domstolsprövning skulle säkerställa en mer enhetlig tillämpning av bestämmelsen.

Ansvar och bestämmanderätt över barnet och den unge vid vårdens genomförande

I 11 § LVU regleras bl.a. ansvaret för nämnden, eller den nämnden uppdragit vården åt, att ha uppsikt över den unge och, i den utsträckning som det behövs för att genomföra vården, bestämma om hans eller hennes personliga förhållanden. I utkastet föreslås att socialnämndens bestämmanderätt över barnet eller den unges personliga förhållanden ska föras över till den nya lagen oförändrad i sak. Vidare anges att det bör förtydligas att den som socialnämnden har gett i uppdrag att ha barnet eller den unga i sin faktiska vård får bestämma inom ramen för den dagliga omsorgen om barnet eller den unge.

Jag har nyligen meddelat ett beslut som behandlar möjligheten för ett familjehem att i besluta i en viss fråga för ett LVU-placerat barn (se JO:s beslut den 25 november 2025, dnr 7940-2024). Som jag anger i beslutet medger nuvarande bestämmelse att den som nämnden uppdragit vården åt, t.ex. ett familjehem, i den utsträckning som det behövs för att genomföra vården, beslutar om barnets personliga förhållanden. Vid en jämförelse med den nu föreslagna lydelsen av bestämmelsen kan jag konstatera att den möjligheten har tagits bort. Den lydelse som föreslås i utkastet innebär alltså inte bara ett förtydligande utan enligt min uppfattning även en ändring i sak. Detta eftersom den som socialnämnden gett i uppdrag att ha barnet eller den unge i sin faktiska vård inte längre kan bestämma i frågor som rör barnets personliga förhållanden. Jag har inga synpunkter i sak men vill uppmärksamma att den nu föreslagna lydelsen alltså har en delvis annan innebörd än den nu gällande bestämmelsen.

Vidare har jag tidigare påtalat, såväl i min tillsyn som i remissyttranden, att det finns oklarheter som gäller det s.k. tredelade föräldraskapet (se JO:s beslut den 15 december 2022, dnr 5324-2021 och JO:s yttrande, R 110-2023, över betänkandet För barn och unga i samhällsvård, SOU 2023:66). Behovet av att tydliggöra vilka befogenheter som socialnämnden har att bestämma i frågor som rör den unge under

pågående tvångsvård, och hur nämndens bestämmanderätt förhåller sig till vårdnadshavarens ansvar, kvarstår.

Platsbristen hos Statens institutionsstyrelse (SiS)

I utkastet föreslås att nuvarande bestämmelse om att SiS i akuta situationer omedelbart ska anvisa en plats på ett särskilt ungdomshem ska föras över till den nya lagen oförändrad i sak.

Jag har tidigare konstaterat att SiS har svårigheter att uppfylla den lagstadgade skyldigheten att anvisa akutplatser och jag har med anledning av det riktat allvarlig kritik mot myndigheten (se mitt beslut den 8 februari 2023, dnr 5633-2022). JO har även tidigare kritiserat myndigheten i samma fråga (se JO 2015/16 s. 428, dnr 3359-2014). Så sent som i december 2025 stod enligt uppgifter från SiS nästan 50 barn och ungdomar i kö för att få vård (se rapport efter Inspektionsserie om den dagliga vårdmiljön i SiS särskilda ungdomshem, dnr O 7-2025).

Det står alltså klart att SiS under mycket lång tid inte klarat av att leva upp till lagkravet om att omedelbart anvisa platser i akuta situationer. När det nu föreslås att den aktuella bestämmelsen ska föras över till den nya lagen oförändrad i sak ställer jag mig frågande till hur lagstiftaren ser på SiS skyldigheter i det avseendet. Enligt min mening bör regleringen antingen anpassas efter rådande förhållanden eller så behöver regeringen vidta åtgärder som säkerställer att SiS har möjlighet att leva upp till lagkravet om att omedelbart anvisa platser till de särskilda ungdomshemmen när omständigheterna i ett enskilt fall kräver det. Under nuvarande förhållanden saknas i många fall förutsättningar för att regeln ska kunna tillämpas på det sätt som är avsett.

Offentligt biträde

I utkastet föreslås att rätten till offentligt biträde i vissa situationer ska gälla när en vilja att överklaga ett visst beslut har uttryckts. Förslaget gäller såväl vissa beslut enligt den nya lagen om omhändertagande för vård av barn och unga som vissa beslut enligt den nya lagen om särskilda befogenheter för den statliga barn- och ungdomsvården.

Jag har inga synpunkter i sak på bestämmelserna men vill understryka att det faktum att rätten till offentligt biträde knyts till att en vilja att överklaga ska ha uttryckts ställer höga krav på den socialnämnd respektive på SiS som har att då anmäla behov av offentligt biträde. Givetvis kan bestämmelsen inte bara omfatta de situationer där den enskilde uttryckligen anger att han eller hon avser att överklaga. Myndigheten måste även uppmärksamma och klargöra om mer diffusa uttryck för missnöje med beslutet innebär att den enskilde vill överklaga. Inte minst gör sig detta gällande avseende barn som vårdas vid något av SiS särskilda ungdomshem. I min tillsyn ser jag redan i dag exempel på att det finns brister när det gäller socialnämndernas hantering av överklaganden och jag ser en risk för liknande tillämpningsproblem när det gäller den här frågan.

Vård i enskildhet

I utkastet föreslås att nuvarande bestämmelse om vård i enskildhet ändras så att det framgår att barn och unga som vårdas enligt bestämmelsen får hindras från att *fritt* träffa andra som vårdas på det särskilda ungdomshemmet. Tillägget av ordet *fritt* är avsett att förtydliga att vård i enskildhet inte innebär ett förbud mot att träffa andra barn och unga under den tid som vård i enskildhet pågår.

Som framgår av utkastet har jag tidigare konstaterat att det inte finns lagstöd för att inom ramen för vård i enskildhet låta intagna vistas tillsammans med andra intagna utan att beslutet om vård i enskildhet först upphävs (se JO 2024 s. 367, dnr 1469-2023).

Jag ställer mig frågande till om det föreslagna tillägget på ett tillräckligt tydligt sätt klargör förutsättningarna för att låta barn eller unga som vårdas i enskildhet träffa andra som vårdas vid det särskilda ungdomshemmet. Inte minst eftersom vård i enskildhet endast får användas om åtgärden står i rimlig proportion till syftet med den. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas. I utkastet anges som exempel på vad som skulle kunna falla in under den nya bestämmelsen att barn och unga som vårdas i enskildhet tillfälligt kan träffa andra placerade barn och unga t.ex. genom att mer sporadiskt delta i behandlingsaktiviteter, dagsutflykter eller i skolundervisning (se s. 428 f.). Skolundervisning är typiskt sett en aktivitet som bygger på kontinuitet. Om barnet eller den unge deltar i sådan undervisning tillsammans med andra barn eller ungdomar, kan det enligt min uppfattning ifrågasättas om de lättnader i vården som vistelsen i gemenskap innebär egentligen medför att vården i enskildhet är en alltför ingripande åtgärd. Beslutet om vård i enskildhet borde i så fall upphävas.

Utbildning och kompetens hos SiS

På s. 436 i utkastet berörs bestämmelsen om avskildhet på grund av barnets eller den unges eget uppträdande. Som anges där har bl.a. JO på senare år riktat kritik mot tillämpningen av bestämmelserna om de särskilda befogenheterna. Med anledning av det understryks i utkastet vikten av att personalen har fullgoda kunskaper när det gäller regelverket och hur det ska tillämpas.

Jag vill understryka att det är av central betydelse att personalen verkligen ges den utbildning som behövs för att klara av sitt uppdrag i detta avseende. Precis som konstateras i utkastet har det i samband med bl.a. JO:s tillsyn av SiS återkommande uppmärksammats att myndigheten har tillämpat bestämmelserna om de särskilda befogenheterna på ett felaktigt sätt. Jag har också i flera tidigare lagstiftningsärenden uttryckt oro över att det förhåller sig på det sättet (se mitt yttrande, dnr R 57-2023, över promemorian Utökade befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem, Ds 2023:20, och mitt yttrande, dnr R 120-2024, över promemorian Ökad trygghet och säkerhet på särskilda ungdomshem och LVM-hem – slutredovisning angående frågor om Statens institutionsstyrelses särskilda befogenheter, Ds 2024:26). Som framgår där har jag bl.a. påtalat att det är avgörande för myndighetens användning av tvångsåtgärder att den säkerställer en

korrekt och enhetlig rättstillämpning och att myndigheten förmår skaffa sig den kompetens och de resurser som behövs för att tillämpningen ska vara rättssäker. Jag ser anledning att återigen understryka vikten av den saken.

Yttrandet har beslutats av JO Thomas Norling. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Anna Överby har föredragit ärendet och tf. byråchefen Maria Karlströms har deltagit i beredningen.